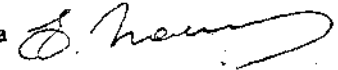

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ПОЛІЩУК Олена Петрівна

УДК 18: 130.02

ХУДОЖНЄ МИСЛЕННЯ В КОНТЕКСТІ ЕСТЕТИЧНОЇ ТЕОРІЇ

Спеціальність 09.00.08 - естетика

АВТОРЕФЕРАТ

**дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук**

Київ - 2009

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі суспільних наук Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І.К. Карпенка-Карого.

Науковий консультант: доктор філософських наук, професор
Онисько Олена Ігорівна,
Київський національний університет театру, кіно і
телебачення імені І.К. Карпенка-Карого,
завідувач кафедри суспільних наук.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Бровко Микола Миколайович,
Київський національний лінгвістичний
університет, завідувач кафедри філософії;

доктор філософських наук, професор
Личкова Володимир Анатолійович,
Чернігівський державний педагогічний
університет ім. Т.Г. Шевченка, завідувач кафедри
філософії та культурології;

доктор філософських наук, професор
Скальська Дарія Миколаївна,
Івано-Франківський національний технічний
університет нафти і газу, завідувач кафедри
філософії.

Захист відбудеться 9 квітня 2009 р. о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д. 26.001.28 при Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 01033, м. Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 330.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01033, м. Київ, вул. Володимирська, 58.

Автореферат розіслано „___” березня 2009 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

І.В. Живоглядова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність та доцільність дослідження. Сучасний етап історичного поступу людства характеризується докорінною зміною світоглядних орієнтирів, системи цінностей, способу організації буття, прагненням знайти нові орієнтири розвитку, зрозуміти основи своєї представленості у світі. В умовах кризи існування сучасної цивілізації особливого значення набуває осмислення феномена людського мислення, як основи формування уявлень людини про реальність та її діяльності. Його дослідження вимагає всебічного аналізу, залучення міждисциплінарного досвіду і може розглядатись у декількох аспектах. Одним з них виступає вивчення видів (чи стилів) мислення, зокрема наукового, технічного і художнього, яке дає змогу краще зрозуміти межі їх застосування, окреслити культуротворчий потенціал кожного конкретного різновиду, поглибити уявлення про витoki і специфіку даних явищ, пов'язаних з різними практиками та цінностями у людському бутті.

У цьому контексті аналіз художнього мислення як ідеального начала естетичної і художньої діяльності людини, основи її художнього пізнання та освоєння нею дійсності є значущим і плідним для наукових розвідок. Проте, дана проблема має дещо маргінальний характер в сучасній філософії та естетиці, натомість її дослідження вважається пріоритетом психології. Не заперечуючи значення психологічних розвідок художнього мислення, слід вказати, що естетичний аналіз чинників його детермінації, структурно-компонентної організації, змістово-функціонального навантаження поглиблює знання про дане явище, відкриваючи нові зрізи його розуміння. Це й обумовлює значущість виокремлення питання природи, специфіки, потенцій художнього мислення, як самостійної естетичної проблеми, і необхідність її розгляду на концептуальному рівні опрацювання. А звернення до культурологічних напрацювань при естетичному аналізі художнього мислення сприяє потужному поштовху для теоретичних узагальнень, надаючи передусім цінного фактологічного багажу. Відтак, забезпечується розгляд даного явища у ракурсі практичної естетики.

Дослідження вказаних питань дозволяє поглибити знання про художнє мислення, як соціально-культурне і пізнавально-інтелектуальне явище, і сприяє створенню теоретичної основи для розробки практичних рекомендацій відносно чинників та засобів його стимулювання задля забезпечення реалізації креативного потенціалу особистості. Загалом це й визначає актуальність обраної теми дослідження.

Проблема витоків і своєрідності художньої думки викликала інтерес у теоретиків доби античності, але протягом тривалого часу не виокремлювалась у філософії й естетиці як самостійна тема дослідження, а розглядалась в

контексті інших проблем, передусім стимулів художньої творчості, природи художнього таланту.

Вивчення самотності мислення митця, започатковане філософськими розвідками античності (Платон, Арістотель, Хрисипп, Філострат Молодший, Плотин), середньовіччя (Ульріх Страсбурзький, Гуго Сен-Вікторський), Відродження (Ніколай Кузанський, Леонардо да Вінчі), набуло статусу самостійної естетичної проблеми у Новий час завдяки творчому доробку німецького філософа і теоретика мистецтва О.Г. Баумгартена, яким було висловлено припущення про наявність естетиків – носіїв так званого прекрасного мислення. У подальшому цієї проблеми торкалися І. Кант, Г.В.Ф. Гегель, Ф.В.Й. Шеллінг, Й.В. Гете, Й.Ф. Шіллер, А. Шопенгауер, Ф. Ніцше, А. Бергсон та інші. Концептуального рівня осмислення даної проблеми було досягнуто у працях О.Потебні, що привернули увагу до відмінностей художньої думки від інших різновидів людського мислення і порушили питання про можливість опертя міркування не на процедури і форми абстрактно-логічного роздуму. На можливість людського міркування не на основі дискурсу вказали й Л. Леві-Брюль і Л. Леві-Стросс. Такі ідеї філософів, лінгвістів, етнографів і антропологів XIX - початку XX ст. актуалізували питання про можливість існування різних типів чи видів мислення, в залежності від їх природи, сфери розгортання, конкретно-історичного етапу існування, і, відповідно, окреслили необхідність наукового аналізу самотності художнього мислення, як одного з різновидів людського розмірковування.

Ще одним стимулом зростання зацікавленості до природи і специфіки художнього мислення з боку естетичної теорії стали напрацювання представників психоаналізу. Зокрема, З. Фройдом підкреслювалась значущість не лише раціональних, а й позараціональних моментів у людській думці, особливо у сфері художньої творчості. На це й же аспект проблеми звернуто увагу й К.Г. Юнгом. Ним порушене і питання про відмінності мислення людини східної і західної культури, їхню неоднаковість звернення до позалогічного і художнього начал у продукуванні міркування.

Посилення інтересу до проблеми витоків і своєрідності художнього мислення фіксується у сучасній вітчизняній і зарубіжній науковій думці з другої половини минулого століття, набуваючи актуальності як для представників гуманітарних, так і природничих наук. Їй приділяють увагу філософи, естетики, психологи, насамперед при аналізі природи і стонук художньої творчості. Однак, складність і багатогранність художнього мислення, як соціально-культурного та індивідуально-інтелектуального явища, обумовлюють дослідження його різних зрізів у діахронії і синхронії.

Аналіз спектру методологічних підходів і теоретичних позицій при вивченні художнього мислення дає підставу виокремити декілька напрямів

його дослідження. Одним з них виступає розгляд його як різновиду образного мислення (М. Бахтін, Ю. Борев, С. Вайман, М. Гайдеггер, І. Іваньо, О. Іліаді, М. Каган, О. Оніщенко та інші), носієм якого наразі вважається митець. Проте, серед вчених не фіксується єдності думок щодо природи і механізмів використання образів, як основи художнього мислення. Припускається його зв'язок з формами чуттєвого пізнання митцем дійсності (Ю. Воробей, І. Гризова), розглядаються образно-емоційні витoki думки митця, а, відтак, образно-емоційне начало мистецьких інновацій як системи художніх образів (А. Гулига, Е. Володін, Г. Єрмац, С. Раппопорт тощо).

Певну тенденцію аналізу художнього мислення утворюють дослідження, спрямовані на виявлення специфіки його змістово-функціонального наповнення у інформаційному аспекті. На думку Г. Локаревої, воно розгортається на основі естетичної інформації, яку містять об'єкти навколишньої дійсності, і художньо-естетичної інформації, яку утримують твори мистецтва. На інтуїтивний характер даного явища вказують А. Бичко, М. Гончаренко, Л. Левчук та інші. Дослідниками помічено й візуальний характер використання інформації митцем при вирішенні творчої проблеми (Р. Арнхейм, Е. Гомбріх, Г. Зедльмайр, Е. Панофський, О. Пушонкова, Г. Рід, В. Савченко тощо).

Ще один напрям аналізу художнього мислення звернутий до особистості митця як його носія - А. Андреев, С. Вайман, В. Герасимчук, Б. Мейлах, М. Попович, В. Розін та інші.

Напрямом вивчення художнього мислення виступає й розгляд його як предметного чи практичного мислення: О. Іліаді, П. Нестеров, Г. Поспелов, що аналізується різновидом нетеоретичного мислення, зумовленого духовно-практичним освоєнням людиною дійсності.

Розгляд соціокультурних чинників детермінації художнього мислення започатковує аналіз цього явища у культурологічному зрізі. Особливістю художньої думки наразі є органічне поєднання раціональних і чуттєвих начал при відображенні й осягненні людиною дійсності, детерміноване запитамі конкретно-історичних етапів генезису мистецтва (В. Панченко, О. Рудницька). Художнє мислення як елемент художньої традиції нації чи етносу фіксує самотність їхнього світовідчуття й світорозуміння (Н. Баранова, М. Ольховик). Інший ракурс проблеми соціально-культурної детермінації даного феномена пов'язаний з неповторністю формотворчих пошуків конкретно-історичних періодів розвитку художньої культури (М. Ігнатенко).

Проте, аналіз ступеня розробленості проблеми природи і змісту художнього мислення дає підставу констатувати недостатню увагу сучасної вітчизняної естетичної і філософської думки до неї та відповідно ступінь її опрацювання. Дана проблема має статус, так би мовити, маргіальної міждисциплінарної проблеми, а, отже, зумовлює відсутність єдиної

концептуальної моделі аналізу витоків даного явища. По-різному науковцями розуміється його змістове навантаження, і, відповідно, сфера побутування. Крім того, найчастіше має місце лише оперування поняттям художнього мислення без поглибленого дослідження самого явища, означуваного даним терміном, адже дослідники тільки торкаються його у контексті іншої наукової проблеми. Отже, проблема художнього мислення потребує більш ґрунтовного вивчення в аспекті історичної динаміки і соціально-культурних причин її генезису. Не менш значущим є й розгляд художнього мислення як індивідуального процесу, якому властива самотність у механізмах функціонування, та вивчення причинно-факторної системи його існування як чинника творчості людини, і художньої творчості зокрема. Особливої уваги вимагає аналіз естетичних чинників його детермінації у індивідуально-творчому процесі, що потребує забезпечення з боку естетичних розвідок. Не приділяється увага й аналізу концепцій природи і специфіки художнього мислення, напрацьованих філософською, естетичною тощо думкою, а також має місце своєрідна розпорошеність розвідок, здійснених у межах естетичної теорії та інших наук. Це вимагає систематизації напрацьованого матеріалу щодо природи, специфіки і потенціалу художнього мислення, а, отже, обумовлює необхідність дослідження даного явища у філософсько-естетичному ракурсі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконувалась в контексті інтегративних програм наукових досліджень кафедри суспільних наук Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І.К. Карпенка-Карого і програми наукових досліджень кафедри філософії Житомирського державного університету імені Івана Франка: "Випробування людського буття в екстремальних умовах: філософський вимір" (державний реєстраційний номер – 0106V005411).

Об'єкт дисертаційного дослідження – філософсько-естетичні концепції художнього мислення.

Предмет дослідження – сутнісні і специфічні особливості художнього мислення.

Мета дисертаційного дослідження полягає у філософсько-естетичному аналізі художнього мислення як чинника культуротворення й основи індивідуальної творчості, його сутнісних та специфічних характеристик.

Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань:

- виявити теоретико-методологічні підходи щодо розуміння природи й суті художнього мислення як чинника творчості, напрацьовані філософсько-естетичною думкою;
- виокремити теоретичні позиції у трактуванні специфіки і

потенціалу художнього мислення в індивідуально-інтелектуальному й соціокультурному зрізах;

- дослідити зміст поняття художнього мислення та окреслити його сучасний науковий статус, виявивши передумови універсалізації терміну — "художнє мислення" — з боку філософських, естетичних, психологічних розвідок;

- осмислити специфікуючі, феноменальні ознаки художнього мислення;

- дослідити художню раціональність, як основу функціонування художнього мислення у процесуальному аспекті, і проаналізувати її відмінності у порівнянні з науковою і технічною раціональністю;

- охарактеризувати видо-родову специфіку художнього мислення;

- розкрити своєрідність художньо-проектного мислення, як різновиду художнього мислення, та визначити його роль у формуванні предметного середовища людського буття;

- вказати потенціал художнього мислення як чинника гармонізації людських стосунків;

- розглянути значення естетичної інформації, як об'єктивної основи детермінації явища художнього мислення;

- визначити роль естетичного мотиву, естетичної настанови й естетично-ціннісних орієнтацій особистості, як суб'єктивних компонентів причинно-факторної системи побутування художнього мислення;

- виявити естетичні начала креативності особистості, розглянути їх індивідуально-ціннісний і культурозначущий потенціал у контексті проблеми художнього мислення через аналіз передумов появи серендіпії, як випадкової творчої знахідки, у різних сферах людської творчості;

- осмислити феномен художнього передбачення майбутнього як результату художнього мислення, обумовленого природою міркування в художньо-творчому акті.

Методи дослідження. Методологічне підґрунтя дисертації склали принцип системності і принцип сутнісного аналізу, що окреслили напрям наукової розвідки і методи дослідження художнього мислення. Складність і багатоаспектність предмета дослідження зумовили його розгляд у міждисциплінарній площині та звернення до естетичних, філософських, психологічних, культурологічних, мистецтвознавчих джерел. В дисертації застосовуються такі методи дослідження: порівняльного аналізу (при вивченні проблеми художнього мислення в історії естетичної науки), типологізації, теоретичного моделювання, експертних оцінок (при дослідженні видової специфіки художнього мислення, чинників детермінації даного явища), біографізму (при аналізі евристично-креативних можливостей явища).

Теоретичною основою дослідження є філософсько-естетичні узагальнення в єдності з культурологічними ідеями, усвідомлення значущості саме філософсько-естетичного підходу до розуміння когнітивно-креативних процесів детермінації і функціонування художнього мислення; визнання рівноцінності різних форм людської свідомості та значущості позалогічних моментів творчого процесу. Принципове значення для даного дослідження мали ідеї: *menschliches Dasein* - людського існування (М. Гайдеггер), небайдужості як загальної форми емотивного пізнання і освоєння людиною світу (А. Канарський), організованої різноманітності як засади людського формотворення (В. Хогарт), співвідношення естетичної функції і символічного обміну (Ж. Бодріяр), культурних світів (А. Тойнбі, О. Шпенглер).

Наукова новизна дослідження полягає в системному аналізі філософсько-естетичних концептів художнього мислення, що дало змогу вперше в українській естетиці осмислити дане явище холистично - як індивідуально-значущий креативний чинник і культуростимулюючий феномен суб'єктивної реальності. Основні ідеї та висновки, які становлять наукову новизну і виносяться на захист, полягають у наступному:

- з'ясовано, що природа й суть художнього мислення у різні історичні періоди розумілися по-різному, і вперше виявлено декілька теоретико-методологічних підходів у потрактуванні витоків явища, а саме: художнє мислення пов'язується з людською діяльністю чи творчістю, або розглядається більш широко - як феномен творчої діяльності природи, духу чи Деміурга, як творчого начала Всесвіту;
- вперше окреслено основні концептуальні позиції у потрактуванні специфіки художнього мислення, напрацьовані філософією, естетикою, психологією, а саме: аналіз явища як основи мистецької практики; підґрунтя художньої культури конкретно-історичного періоду; наслідку художньо-творчої чи художньо-рецептивної діяльності людини;
- проаналізовано ступінь поширення поняття "художнє мислення" у сучасній науці і обґрунтовано його міждисциплінарний статус, запропоновано визначення поняття художнього мислення як явища, що обумовлене естетично-художніми чинниками і виступає основою продуктивних результатів людської діяльності у різних сферах творчості внаслідок інакологічного інформаційного опрацювання проблеми;
- виділено і проаналізовано характерні ознаки, притаманні художньому мисленню як явищу у різних аспектах прояву, а саме: у причинно-факторному, процесуальному, змістово-функціональному і результативному зрізах (персоніфікований, естетично-ціннісний, образно-символічний, трансгресивний, паратаксичний, евристичний, позатеоретичний, рефлексивно-проективний тощо характер);

- поглиблено уявлення про художню раціональність як основу розгортання художньо-мисленнєвого акту у процесуальному ракурсі, і запропоновано до ужитку поняття "інакологічність" з метою підкреслення відмінностей художньої думки у змістово-функціональному аспекті від інших різновидів людського міркування;
- вперше здійснено типологізацію художнього мислення за критерієм змістової своєрідності і форми реалізації результативного моменту мисленнєвого акту; доведено доцільність введення у термінологічний апарат естетики понять "художньо-проектне мислення" (і вживання поняття "дизайн-мислення", як його синоніма), "художньо-образне мислення" та запропоновано до ужитку поняття "художньо-експресивне мислення", яке зазначає специфіку естетично-спрямованої думки учасників художньої комунікації;
- досліджено значення художньо-проектного компонента художнього мислення і стверджується, що він виступає підґрунтям формотворення на засадах гармонії, досконалості, в поглибленій формі охарактеризовано його потенціал у процесі створення людинодомірного предметного середовища;
- окреслено сенс художнього мислення у соціальному вимірі і підкреслюється, що воно виступає чинником гармонізації людського буття, який пов'язаний з феноменом толерантності людини;
- поглиблено уявлення про роль естетичної інформації, як об'єктивного чинника детермінації художнього мислення, і підкреслено роль формознак та кольорова ряду об'єктів, як візуального інформаційно-естетичного джерела, значущого для розгортання художнього мислення;
- розглянуто суб'єктивну основу детермінаційної системи художнього мислення і виявлено, що її важливими елементами виступають естетичний мотив, естетична настанова (установка), естетично-ціннісні орієнтації особистості, запропоновано до ужитку терміни "естетичний мотив", "особистісний естетичний сенс творчості";
- досліджено значущість художнього мислення як підґрунтя появи серендіті - випадкової творчої знахідки у різних сферах творчості людини, зокрема науці і техніці; ідея про залежність творчого потенціалу особистості від ступеня її естетичного розвитку пов'язана з припущенням про особливе значення опертя людини на стратегію художнього мислення при дослідженні чи опануванні принципово нового об'єкта - явища, процесу, сфери діяльності;
- розширено погляд про евристичні можливості та креативний потенціал художнього мислення у художньо-творчому акті на прикладі мистецьких передбачень майбутнього у жанрі наукової фантастики.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів. Результати проведеного дослідження поглиблюють уявлення про художнє мислення як

естетичний і соціокультурний феномен, розкривають його креативний потенціал та культуротворчий сенс. Естетичний аналіз проблеми сприятиме подальшій розробці міждисциплінарних досліджень даного явища, а напрацьований матеріал буде в нагоді при складанні курсів з естетики, культурології, історії філософії, філософської антропології, історії та філософії науки, психології художньої творчості; укладанні навчальних посібників з естетики, культурології, філософської антропології; розробці спецкурсів з філософії та естетики.

Напрацьований у результаті проведеного дослідження матеріал використано у лекційному курсі з навчальної дисципліни “Естетичні основи наукової творчості”, що викладається як спецкурс для магістрантів Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою роботою. Висновки і положення наукової новизни одержані автором самостійно на основі результатів, отриманих в процесі дослідження.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і висновки дослідження апробовано на 9 (дев'ятьох) наукових конференціях: міжнародній науково-теоретичній конференції “Толерантність як соціогуманітарна проблема сучасності” (м. Житомир, 11-12 жовтня 2007 р.); всеукраїнській науково-практичній конференції “Математична підготовка студентів у контексті початкової дизайн-освіти” (м. Житомир, 20-21 грудня 2006 р.); всеукраїнському симпозиумі “Морально-естетичні ідеї Г.С. Сковороди і сучасний світ” (м. Суми, 19-21 травня 2006 р.); міжнародній науково-практичній конференції “Contemporary art – нові території” (м. Київ, 20-23 листопада 2005 р.); Третіх філософських читаннях, присвячених пам'яті академіка В.І. Шинкарука (м. Житомир, 13 травня 2005 р.); міжнародній науково-практичній конференції “Творчість та освіта у вимірах ХХІ століття” (м. Київ, 12-13 травня 2005 р.); міжнародній науково-практичній конференції “Творчість як засіб особистісного росту та гармонізації людських стосунків” (м. Житомир, 22-23 квітня 2005 р.); У всеукраїнській науково-практичній конференції “Духовність українства ХХІ століття” (м. Кіровоград, 14-15 квітня 2005 р.); міжнародній науковій конференції “Філософсько-культурологічне осмислення долі людини на межі століть (Російський Срібний вік)” (м. Дрогобич, 17-19 квітня 2003 р.).

Публікації. Результати дослідження викладено у 31 (тридцяти одній) працях, в тому числі: одноосібна монографія (12,09 др.арк.), 24 (двадцять чотири) статті у провідних наукових фахових виданнях, визнаних ВАК України, 2 (дві) - у фахових журналах, 4 (чотири) – у збірниках матеріалів наукових конференцій. Загальний обсяг особистого внеску – 25,34 др.арк.

Матеріали кандидатської дисертації (1997) в тексті докторської дисертації не використано.

Структура дослідження. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (429 найменувань). Повний обсяг дисертації – 382 сторінки (337 сторінок – основна частина).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У вступі обґрунтовано актуальність та доцільність дослідження, виокремлено його об'єкт, предмет, мету і завдання, проаналізовано стан наукового опрацювання проблеми, визначено методологічні принципи аналізу і методи дослідження, розкрито наукову новизну дисертації, її теоретичне та практичне значення, сформульовано положення, що виносяться на захист, наведено дані про публікації та апробацію результатів дослідження.

У першому розділі – “Художнє мислення: досвід естетичного аналізу”, який складається з шести підрозділів, проведено аналіз опрацювання проблеми природи і специфіки художнього мислення у філософській і естетичній думці.

У підрозділі 1.1. – “Проблема художнього мислення в античній естетичній думці” - розглянуто передумови зародження наукового інтересу до рис самобутності мислення, властивого особливій групі людей - митцям. Виявлено, що перші спроби теоретичного осмислення специфіки думки митця відносяться до творчої спадщини Платона, яким вжито для її позначення поняття “есюте”, Арістотеля, Хрисиппа, Філострата Молодшого та Плотина, що використав поняття “мисленнєве ваяння”, “цілісне зображення” з метою підкреслення своєрідності художньої думки.

Досліджено, що за доби античності визнається своєрідність мислення митця і його творчий потенціал. Стосовно витоків художньої думки міркування античних мислителів неоднакові: індивідуальне начало, що залежить суто від наявного життєвого і професійного досвіду митця (Арістотель, Філострат Молодший); духовне, художнє начало у бутті, носієм якого виступає митець (Хрисипп зі Сол); форма прояву божественної мудрості, наявної у вигляді ідеального образу – ейдосу, що притаманний не тільки мисленню “вишого начала”, а й думці митця (Платон, Плотин). Водночас, антична естетична думка достатньо широко розглядає сферу побутування мистецтва і, відтак, поняття художнього. Причина цього корениться у світоглядних переконаннях давніх греків: Всесвіт мислився як дещо цілісне, довершене, впорядковане, гармонійне – Космос (κόσμος), який протиставлявся Хаосу (χάος) – дисгармонії, цілковитому безладдю. Тому поезис (ποίησις) вважається штучним формотворенням, на противагу генезису (γενεσις) як природному формопородженню (С. Аверинцев). Але поезис виступає не лише творенням предметних форм людиною, йому властивий естетичний компонент, спрямований на привнесення досконалості, адже людина – це Мікрокосмос. Відповідно можна стверджувати про естетичну константу підґрунтя їхньої думки та її художню спрямованість при формопородженні різноманітних